

державних службовців: Указ Президента України від 9 листопада 2000 року № 1212/2000 //Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2002. № 1. 7. Гришновец А.А. Право государственного служащего на продвижение по службе // Государство и право. 1998. № 10. 8. Управление персоналом организации: Учебник /Под ред. А.Я. Кибанова. М., 1997. 9. Сотникова С.И. Управление карьерой: Учебное пособие. М., 2001. 10. Кодекс Законів про працю України //Відомості Верховної Ради України. 1971. 11. Кривой В.И. Проект трудового кодекса республики Беларусь // Государство и право. 1996. № 6. 12. Ноздрачев А.Ф. Государственная служба. Учебник. М., 1999.

Надійшла до редколегії 05.04.04

О.В. Кузніченко

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ

У структурі трудового права функціонують три види правових норм – матеріальні, процедурні і процесуальні. Матеріальні норми мають своїм головним призначенням регулювання нормального виникнення, розвитку і припинення соціально значимих трудових відносин, процедурні регулюють діяльність по забезпеченню реалізації і створенню матеріальних норм трудового права за допомогою локальної нормотворчості, процесуальні призначені для забезпечення реалізації матеріальних норм у випадках виникнення різноманітних відхилень від нормального розвитку трудових відносин і спрямовані на їх захист. Процесуальні норми грають дуже важливу роль у забезпеченні оптимальних умов правового регулювання, несуть основне навантаження нормативного засобу зміцнення законності, забезпечення прав, свобод і законних інтересів працівників. Очевидно, що сьогодні неможливо тільки за змістом матеріальних галузей права судити про демократичність правової системи.

Істинне обличчя правової системи, спрямованість її на всемірне забезпечення і захист прав і свобод особи визначається не стільки їх кількістю, закріпленою у законодавстві, скільки реальністю і ступенем надійності демократичного механізму їх здійснення.

Сьогодні усе вагоміші позиції як окремої галузі права завойовує в Україні трудове процесуальне право, про що автор неодноразово вказував у своїх роботах [1]. Тривалий час процедурні і процесуальні норми вивчалися переважно в рамках трудового права, цивільно-процесуального права, права соціального забезпечення, тобто в рамках галузевих юридичних наук. Зараз питання процедурних і процесуальних норм досліджують такі автори, як: В.С. Венедиктов, В.М. Горшеньов, Є.Г. Лук'янова, В.М. Передерін, В.М. Протасов, О.І. Процевський, В.М. Скобелкін, О.В. Смірнов, Г.І. Чанишева й ін. Проте у сучасній науці трудового права, а тим більше у трудовому процесуальному праві, яке тільки формується, єдиної думки з зазначеної проблеми не існує. Однак сьогодні можна констатувати, що наявність процедурних і процесуальних норм у трудовому праві дає передумови для уявлення про трудове процесуальне право, про трудовий процес як об'єкт загальноправової теорії, хоча й не без деяких застережень.

Метою нашої статті є дослідження процедурних і процесуальних норм у трудовому праві, яке, на нашу думку, слід розпочинати з термінології. Чому саме термінології? Тому що «термінологія є, як відомо, основою будь-якої професійної інформації» [2, с.3]. Адже терміни виконують роль стрижня, навколо якого концентруються всі інші мовні одиниці, служать скелетом, який обростає, обволікається словесною тканиною. Саме від правильного використання терміна часто залежить «упізнання» усієї директиви, закладеної у правовій нормі.

Терміни існують і «працюють» у кожній галузі законодавства, створюючи там відповідну термінологічну систему. Але оскільки все законодавство покликане обслуговувати потреби суспільства, потреби індивідів, кожна його галузь неодмінно пов'язана з іншими галузями: з одними – більше, з іншими – менше. Адже жодна галузь права не функціонує автономно, сама по собі. У реальному житті нова галузь права – трудове процесуальне право – не виникає з нічого. Воно неминуче сприймає (іноді цілком, частіше в зміненому виді) елементи регулювання і їх словесної оболонки, властиві суміжним спорідненим галузям права, із усіма їх позитивами і негативами, у тому числі й термінологічного характеру. Наприклад, трудове процесуальне право тісно переплітається з трудовим, цивільним, цивільно-процесуальним, у деяких випадках кримінально-процесуальним і адміністративно-процесуальним, а також правом соціального забезпечення й ін.

Однак, якщо ми будемо наводити термінологічний порядок тільки у трудовому процесуальному праві, то це неминуче призведе до безладдя, хаосу в місцях дотику суміжних галузей, спричинить їх небажану відчуженість, взаємне «нерозуміння».

Єдиним реальним і можливим підходом є стандартизація й уніфікація термінологічних систем суміжних галузей законодавства. На нашу думку, можна зупинитись на концепції судового права, яке об'єднує в одну складну, комплексну галузь цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне, адміністративно-процесуальне законодавство (і додаючи від себе – трудове процесуальне) і законодавство про судоустрій [3]. З теоретичної точки зору такий вибір обумовлений спільністю багатьох понять: процедурні норми і правовідносини, процесуальні норми і правовідносини, принципи процесу, його учасники, система доказів, способи доведення, стадійна система перевірки і контролю рішень та ін. Практичне значення впорядкування термінології в названих галузях законодавства визначається, насамперед тим, що саме суд найчастіше має справу з приписами цих галузей, і різнобій у термінології здатен дезорієнтувати правозастосовника або, щонайменше, значно ускладнити його роботу.

Слід зазначити, що під терміном розуміють слово або словосполучення, яке означає поняття певної галузі науки, техніки [4, с. 629-630].

У свою чергу, О.Ф. Скакун дає поняття юридичної термінології, як «системи юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, використовуваних при викладі змісту закону, іншого нормативного акта», яка припускає «термінологічну уніфікацію: однозначність, загальне визнання, стабільність і доступність термінів, визначеність і чіткість у викладі нормативно-правового матеріалу, яка виключає різне розуміння думки зако-

нодавця» [5, с. 553]. На думку С.С. Алексєєва, спеціальна юридична термінологія «необхідна не тільки тому, що скорочує виклад, але головним чином тому, що в багатьох випадках без неї неможливо з необхідною точністю передати думку законодавця. Застосування спеціальної юридичної термінології є показником високої юридичної культури правотворчої і іншої юридичної роботи» [6, с.157].

У правотворчості законодавець при формулюванні юридичних норм використовує три види термінів: загальновживані, спеціальні технічні і спеціальні юридичні. Використання загальновживаних слів у законодавстві можливо тільки в тому значенні, яке вони мають у літературній мові. Наприклад, термін «захисник» не може мати в законодавстві іншого значення, крім загальноприйнятого – той, хто захищає від чогось, «документ» – має значення тільки нормативного акта. Спеціальні технічні терміни, які вживаються в процесуальному законодавстві, варто розглядати як «сторонні» і тому підлягають ніякій переробці. Їх значення – тільки те, які вони мають в галузі спеціальних знань, наприклад, «страйк», «безробітні» тощо. Спеціальні юридичні терміни мають свій особливий юридичний зміст, яким виражається своєрідність того або іншого правового поняття. По-перше, розрізняють юридичні терміни, що запозичені з загальновживаної мови, але в законодавстві набули інше, відмінне від старого значення (наприклад, клопотання, трудовий процес, трудовий арбітраж, незалежний посередник, виробництво, процедурні норми, процесуальні норми), і, по-друге, розрізняють терміни, властиві тільки законодавчим актам (наприклад, колективний договір, угода, трудовий спір, конфлікт, правоздатність, дієздатність, позов, касаційна інстанція).

Як свідчить статистика, найбільш поширеними в мові процесуального законодавства є однослівні терміни. За приблизними підрахунками, вони складають 85%. Термінів, утворених із двох слів, значно менше – 12%. Терміни з трьох і більш слів дуже рідкісні – 3% [7, с.27].

Створення нової галузі трудового процесуального права, так чи інакше, впливає на формування правових норм. Створюючи норми права, законодавець спирається на досягнутий рівень економічного і культурного розвитку суспільства. Юридичні норми, що здійснюють правове регулювання відносин по розгляду і вирішенню трудових спорів і конфліктів, містяться як у трудовому, так і в цивільно-процесуальному законодавстві. Це, насамперед процедурні і процесуальні норми. До нормативних актів, що регулюють діяльність юрисдикційних органів по розгляду і вирішенню трудових спорів і конфліктів, варто віднести КЗпП України, Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», Закон України «Про колективні договори й угоди», Цивільно-процесуальний кодекс України й ін. КЗпП України містить у собі процедурні і процесуальні норми.

Предметом регулювання процедурних норм служить діяльність по забезпеченню реалізації і створенню матеріальних норм трудового права за допомогою локальної нормотворчості, а також діяльність юрисдикційних органів у процесі процедурно-процесуального забезпечення трудових прав працівників. Процедурні норми входять у всі інститути трудового права і тою або іншою мірою регулюють поведінку усіх без винятку суб'єктів тру-

дових і тісно пов'язаних із ними відносин. Вони охоплюють правореалізуючу, правотворчу (на локальному рівні) і правоохоронну діяльність. Головне їх призначення полягає в регулюванні діяльності суб'єктів трудового права, пов'язаної з реалізацією матеріальних і нематеріальних норм трудового права. Виконуючи таку функцію, вони фактично відповідають на питання, як або яким чином суб'єкт вправі або зобов'язаний реалізувати нормативне розпорядження [10, с. 84].

До процедурних норм відносяться правові норми нематеріального характеру, що не включаються в процесуальні. Слід зазначити, що в правовій науці має місце ототожнення процедурних норм із процесуальними. На думку одних вчених, норми права, які регулюють порядок діяльності органів управління, прийняття нормативних актів, застосування заохочень і дисциплінарних стягнень до державних службовців, є процедурними [11]. Інші вважають, що норми, які регулюють діяльність по розгляду трудових спорів і конфліктів, є чисто процесуальними [12]. Таке розуміння процедурних норм нам представляється спірним, оскільки предмет правового регулювання в них різний: предметом регулювання процедурних норм є неюрисдикційна діяльність, а предметом регулювання процесуальних норм виступає юрисдикційна діяльність.

По-перше, процедурні норми – це норми, які обумовлені сферою дії трудового права. До них варто віднести більшість норм глави XV КЗпП України «Індивідуальні трудові спори», які стосуються порядку організації, компетенції комісії із трудових спорів, порядку розгляду індивідуальних трудових спорів і винесення рішень по них. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» також містить процедурні норми. Вони встановлюють засоби і послідовність вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), гарантії, надані сторонам, їх відповідальність.

Процесуальні норми багато в чому подібні з процедурними нормами. Проте вони мають деякі специфічні риси. Сфера їх дії значно вузьше сфери дії процедурних норм. Процесуальними нормами є ті, які регламентують діяльність комісії із вирішення індивідуальних трудових спорів, а також підвідомчість справ судам, строки, судові витрати, виконавче провадження, діяльність судів загальної юрисдикції про визнання оголошеного страйку або того, що почався, незаконним, порядок розгляду спорів (конфліктів), виконання рішень суду за такими справами.

Процесуальні норми мають усі ознаки, які характерні правовим нормам: вони несуть вольовий характер, об'єктивні за змістом, походять від держави, встановлюються або санкціонуються нею, також мають ознаки нормативності й узагальненості. Так само як і інші норми, вони служать певним масштабом поведінки, їх призначення в правовому регулюванні полягає у тому, щоб регламентувати поведінку суб'єктів, вони мають властивість формальної визначеності, загальнообов'язковості, неперсоніфікованості, неодноразовості дії й у відповідних випадках забезпечуються можливістю державного примусу.

Поряд із тим загальним, що притаманне процесуальній нормі як правовій, вони володіють і деякими особливостями. По-перше, процесуальні

норми, як і процедурні норми, не мають власних санкцій. По-друге, вони, на відміну від кримінального і цивільного процесів, містяться не в спеціальному процесуальному законі, а в різноманітних нормативно-правових актах. По-третє, реалізація процесуальних норм не завжди пов'язана з необхідністю справляти примусовий вплив на учасників спірних правовідносин. По-четверте, процесуальні норми не розраховані на таку загальність регламентації, як процедурні норми, оскільки вони визначають правовий режим лише спеціальних суб'єктів охоронних правовідносин. По-п'яте, процесуальні норми носять охоронний характер стосовно матеріальних і процедурних норм трудового права, що застосовуються в процесі юрисдикційної діяльності, тобто вони спрямовані на забезпечення дотримання зазначених норм відповідними суб'єктами. По-шосте, процесуальні норми регулюють своє специфічне коло суспільних відносин, яке включає відносини, пов'язані з розглядом практично індивідуальних трудових спорів. По-сьоме, багато процесуальних норм виступають у вигляді правоположень, які являють собою перехідне явище від індивідуального до нормативного регулювання суспільних відносин. Їх основне призначення полягає не тільки у захисті прав працівників, але й у реалізації процедурних норм трудового процесуального права.

Підводячи результат вищесказаному, слід зазначити, що процедурні і процесуальні норми виконують різноманітну роль у трудовому процесуальному праві. Вони також мають специфічні особливості, що дають можливість відмежувати їх від суміжних галузей права. Тому, для єдності юридичної термінології в трудовому процесуальному праві необхідно, щоб при позначенні в нормативному акті певного поняття послідовно вживався той самий термін, а при позначенні різних, які не збігаються між собою, понять використовувалися й різні терміни.

Список літератури: 1. Правовые вопросы процессуального обеспечения реализации трудовых прав работников // Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали науково-практичної конференції; м.Сімферополь, 19-20 травня 2003 р. Х., 2003; Кузниченко О.В. Процессуальные нормы в трудовом законодательстве // Права граждан, правоохранительная и правоприменительная деятельность в России и Украине: состояние и перспективы развития: Материалы международной научно-практической конференции адъюнктов, аспирантов и магистров. Вып. 1. Белгород, 2003; Сучасні проблеми створення трудового процесуального права України // Право і безпека. 2004. Т.3. №2. 2. Канделаки Т.Л. Семантика і мотивованість терміна. М., 1977. 3. Проблемы судебного права (Н.Н. Полянский, М.С. Строгович, В.М. Савицкий, А.А. Мельников. М., 1983. 4. Українська мова: Енциклопедія. К., 2000. 5. Скаун О.Ф. Теория государства и права. Учебник. Х., 2000. 6. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций. В 2-х т. Свердловск, 1973. Т.2. 7. Савицкий В.М. Язык процессуального закона. М., 1987. 8. Скобелкин В.Н. Обеспечение трудовых прав рабочих и служащих: Нормы и правоотношения. М., 1987. 9. Засторожная О.К. Советский административный процесс: Учебное пособие. Воронеж, 1985; Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР. М., 1964. 10. Ставцева А.И. Разрешение трудовых споров. М., 1998; Толкунова В.Н. Трудовые споры и порядок их разрешения. М., 1997.

Надійшла до редколегії 26.03.04